

"ÇANAKKALE MUHAREBELERİNİN TÜRK ŞİİRİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ" ÜZERİNE BİR TASNİF DENEMESİ

ÖMER ÇAKIR*

17. yüzyıl şairlerimizden Gazâyî mahlası ile manzumeler yazan Kırım Hânı Gazi Giray'ın çok meşhur bir gazeli vardır:

Râyete meyl ederiz kaamet-i dil-cû yerine

Tûğa dil bağlamışız kâkûl-i hoş-bû yerine

diye başlayan şiirinin bu ilk beytinde şair, "biz, gönül çeken uzun boy yerine bayrağa tutkunuz. Güzel kokulu saç yerine de tuğa gönül bağlamışız" demektedir. Gazâyî, şiirinin sonunda ise, şöyle der:

Bir perî-şekl sanem bir gözü âhû yerine

Olmuşuz cân ile billâh Gazâyî teşne

Kanını düşmen-i dînin içeriz su yerine

İşte, dosta güven, düşmana korku veren bu azim, kararlılık ve samimiyet, Türk milletini tarih boyunca zaferden zafere koşturur. Tâ ki Viyana bozgununa kadar... Viyana bozgunu ile birlikte Avrupa sınırlarımızda yenilgiler ve geri çekilmeler başlar. Bu durum, mağlubiyetlere pek âşinâ olmayan ordumuzu büyük ölçüde yıpratır. 1897 Türk-Yunan Harbi'nin zaferle neticelenmesi Osmanlı ordusuna yeni bir moral verirken, Trablus ve Balkan yenilgisi, milletimizin alınına bir *leke* olur. Bu leke Çanakkale'de temizlenecektir. 5 Haziran 1915 tarihli Sabah Gazetesi'nde yer alan "*Temizlenen Leke*" isimli makaleyi yazar, şu cümle ile bitirir: "Çanakkale zaferi, Balkan Muharebesi'nin milletin alınına vurduğu lekeyi temizledi. Biz bundan dolayı bilhassa sevinçliyiz."¹

* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yeni Türk Edebiyatı Araş. Gör.

1 "*Temizlenen Leke*", *Sabah*, Nu. 9240, 23 Mayıs 1331.

Bu sevinç, devrin bütün gazete ve dergilerine büyük ölçüde aksetmiş; birçok manzum ve mensur eserler yazılmıştır. Özellikle şiirlerin sayısı pek çoktur. Bunlardan bazıları daha sonra bir araya getirilerek kitap halinde de yayınlanmıştır. Bu sebeple Çanakkale muzafferiyetinin Türk tarihinde olduğu kadar, Türk edebiyatında da ayrı bir yeri ve önemi vardır.

Biz bu tebliğimizde, özellikle o dönemde yayınlanan manzum eserleri bir tasnife tâbî tutmaya ve bazı şiirleri de kısaca değerlendirmeye çalışacağız.

A) Manzum Eserler

Manzum edebî mahsulleri, "kitap halinde tertip edilenler", "gazete ve dergilerde yayınlananlar", "tek sahifelik destanlar" ve "anonim şiirler" şeklinde, dört ana gruba ayırabiliriz.

a) Kitap halinde tertip edilenler

Çanakkale Muharebesi devam ederken; Karargâh-ı Umumî İstihbarat Şubesi Müdürlüğü, İstanbul'da bulunan ihtiyar-geç yirmi otuz kadar şair ve güzel sanatlar mensubuna 1915 yılı Haziran ayında, bir tezkere gönderir. Enver Paşa bu tezkerede; davetlilere harp sahalarını gezerek hislerini hal-ka ve gelecek nesillere anlatmalarını teklif eder. Vücuda getirilecek eserlerde, şahıslara ve makamlara ait medhiyeler değil, askerin cevherine ve milletin kabiliyetine dair hakikî-şenî tasvirler istenmiştir. Tevfik Fikret'in sağlık durumu sebebi ile katılmadığı bu seyahate giden edebiyatçılarımız şunlardır: Ağaoglu Ahmed, Ali Cânib (Yöntem), Orhan Seyfi (Orhon), Enis Behiç (Koryürek), Celâl Sâhir (Erozan), Hakkı Sühâ (Gezgin), Ömer Seyfeddin, Mehmed Emin (Yurdakul) ve İbrahim Alâeddin (Gövsâ)... 11 Temmuz 1915'te İstanbul'dan ayrılan heyet, Çanakkale cephesini gezdikten sonra, 23 Temmuz 1915'te İstanbul'a döner.²

Heyet mensupları, İstanbul'a geldikten bir gün sonra, 24 Temmuz 1915 tarihli Sabah gazetesinde, orduya, "Hitâbe-i Şükran" başlıklı bir beyannâme neşrederler. Bu beyannâmede, Çanakkale'nin cesur müdâffilerine karşı milletin ebedî bir şükran duyduğu dile getirilir.³

Çanakkale ziyaretine giden İbrahim Alâeddin, seyahate ait izlenimlerini "Çanakkale İzleri" adlı kitabında bir araya getirir.⁴

2 Gezi ve şiirlerle ilgili geniş bilgi için bakınız; İbrahim Alâeddin, *Çanakkale İzleri*, Marifet Matbaası, İst. 1926.

3 "Hitâbe-i Şükran", *Sabah*, Nu. 9289, 11 Temmuz 1331; 24 Temmuz 1915, s. 4.

4 İbrahim Alâeddin, a.g.e.

Aynı edebî heyetten Mehmed Emin ise, "Ordunun Destanı" adlı kitabını Çanakkale kahramanlarına ithaf eder. Bu eser, Türk nazmında *Mustafa Kemal* isminin geçtiği ilk şiidir. Mehmet Emin, bir hayli uzun olan şiirinin sonunda şöyle seslenir:

"Ey bugüne şahid olan sarp hisarlar
 Ey kahraman Mehmet Çavuş siperleri,
 Ey Mustafa Kemaller'in azîz yeri,
 Ey toprağı kanlı dağlar, yanık yarlar!
 Sizler burda gördüğünüz şanlı cengi
 Elde kılıç parlalıkça unutmayın.
 Bugünü de bundan üç bin yıl evvelki
 Kahramanlık devri gibi unutmayın."⁵

Evet, Çanakkale destanını ne sarp hisarlar, ne Mehmed Çavuş siperleri, ne de Mehmed Çavuş'un bugünkü torunları unutmamıştır, unutmayacaktır. Tabii biz bunu biraz da o devir şair ve yazarlarına borçluyuz. Onlar bu destanı, şiirlerinde birer âbide haline getirerek bugünkü nesillere aktarmışlardır.

Tanınmış bir şair olmamakla birlikte, Çanakkale için birçok şiir yazan Fuad Hulûsi bunlardan biridir. 1915'te Antalya mebusu olan Fuad Hulûsi, yazdığı şiirleri "Harbin Etrafında" adlı kitabında toplar. Şair, "Gelibolu Sâha-i Harbinde" isimli şiirinde "Halife Kapısı" dediği Çanakkale Boğazı'nı Hz. Muhammed'in ordusunun beklediğini söyler:

"Melekler tanıdı ezan sesinden
 Şuheda-yı selef Türk nağmesinden
 Dediler: Budur halife kapısı
 Bekliyor onu Muhammed Ordusu"⁶

Çanakkale'ye giden edebî heyet, 1915 yılı içinde, birkaç manzum ve mensur eser neşrettiyse de devrin aydınları tarafından yeterli bulunmamıştır. Aradan bir yıl geçmesine rağmen, beklenen sayı ve nitelikte eserin yazılmaması, 1916 yılında sert bir dille eleştirilir. 14 Ağustos 1916 tarihli

5 Mehmed Emin, *Ordunun Destanı*, Matbaa-ı Ahmed İhsan ve Şürekâsı, İstanbul-1331, s. 38.

6 Antalya Meb'usu Fuad Hulûsi; *Harbin Etrâfında*, Matbaa-ı Ahmed İhsan ve Şürekâsı, İstanbul-1331, s. 41.

Tanin gazetesinin "Başyazı"sında şu satırları okuyoruz: "... Ordu, bir Çanakkale hey'et-i edebiyesi teşkil etti ve birçok masraf ederek genç edebiyatçılarımızdan ve ressamlarımızdan bir kısmını Çanakkale'ye gönderdi. Çanakkale'ye giden heyet üyeleri ancak İstanbul'a döndükleri zaman bir beyannâme neşrettiler... Bittabî bu kâfi değildi; bütün dünya matbuatında her gün sütunlar işgal eden Çanakkale vekayinin hikâyeler, şiirler, resimler ve zafer destanlarıyla tespit edilmesi lâzımdı. Maateessüf henüz elimizde hiç bir şey yok."⁷

Başkumandan Vekâleti'nin teklifini ilk kabul edenlerden biri olmakla birlikte, Çanakkale seyahatine katılmayan Yusuf Ziya (Ortaç), "Akından Akına" isimli şiir kitabını, Enver Paşa'nın isteği doğrultusunda, kaleme alır. Kitap, 1916 yılında Talât Paşa'nın emriyle askere dağıtılmak üzere Hilâl Matbaası'nda 10.000 adet bastırılmıştır. Yusuf Ziya'ya, içinde 20 kadar şiir bulunan bu kitabın telif bedeli olarak toplam 450 altın verilmiştir.⁸ İsmarılma bir eser oluşundan dolayı yüksek bir estetik seviyeye ulaşamayan bu kitaptan rahatsızlık duyan şair, yıllar sonra "Bizim Yokuş" isimli hatıra kitabında şöyle diyecektir:

"... şimdi, masamın üstünde, yılların sararttığı bir Akından Akına var. Kâğıdına, mürekkebine, kartonuna imrenerek, şiirlerine öğrenerek bakıyorum."⁹

Çanakkale zaferi ile ilgili diğer şiir kitaplarından bazılarının ismini vermekle yetiniyorum: *Yahya Saim (Ozanoğlu) Hilâlin Gölgesinde; Ahmed Nedim, Cenk Destanı; İbrahim oğlu Ömer, Şehitler Sırtı Destanı.*

b) Gazete ve Dergilerde Yayınlananlar

"Payitahtın kapısının kilidi" olarak değerlendirilen Çanakkale Boğazı'nın "haçlı ordusu" ile zorlanması İstanbul'da büyük bir endişe uyandırmıştır. Ancak, cepheden gelen zafer haberleri neticesinde, endişenin yerini sevinçin yankıları alır. Bu yankılar 1897 Türk-Yunan Harbi'nden beri zafer terennümlerine hasret kalmış olan şairlerimize geniş bir ilham kaynağı olur. Bunun üzerine, devrin gazete ve dergilerinde pek çok şiir yayınlanır. Biz bu şiirlerden yalnızca bir kaçına değinebileceğiz. İlk şiirimiz bir şehidimizin üzerinde bulunmuştur. Bu şehit; Arıburnu'nda şehit düşen, Boyabatlı Ömer

7 "Harp Edebiyatı", (İmzasız) Tanin, Nu. 2755, 1 Ağustos 1332; 14 Ağustos 1916, s. 1.

8 Tahir Alangu, *Bir Ülkücü Yazarın Romanı*, May Yayınları, İstanbul 1968, s. 364.

9 Yusuf Ziya (Ortaç), *Bizim Yokuş*, Akbaba Yayınları, İstanbul 1966, s. 43.

oğlu Mustafa'dır.

Kahraman askerimiz, şahâdet şerbetini içmeden kısa bir süre önce deftere yazdığı destanını şu mısralarla bitiriyor:

"Yorgun değilim ben, çoktur imanım

Milletin uğruna aksın hep kanım

Şehitlik isterim harbe hayranım

Çalışın kardaşlar güntümüz bugün

Cihad, müslümana en büyük düğün

Adım Mustafa'dır yerim Boyabad

Yazdım bu destanı, oku hem anlat

Her yerde dinleyen etsin beni yâd,

Çalışın kardaşlar günümüz bu gün

*Cihad, müslümana en büyük düğün"*¹⁰

Kıymetli araştırmacı Fevziye Abdullah Tansel, Kubbealtı Akademi Mecmuası'nın Temmuz 1978 tarihli nüshasında yer alan bir makalesinde bu destanın asıl yazarının Ömer Seyfeddin olabileceğini söyler. Ancak rahmetli Tansel, bu düşüncesinde yanılmıştır. Çünkü, yaptığımız araştırma neticesinde gördük ki destan, Ömer Seyfeddin'e ait değildir. Zira, destanın yazıldığı Sabah Gazetesi'nin 26 Haziran 1331 tarihli sayısında şiirin, 24-25 Mayıs gecesi Arıburnu'nda şehit düşen Boyabadlı Ömer oğlu Mustafa'ya ait olduğu notu vardır.

Diğer bir şiir ise, ünlü bir şairimize aittir. Yaşadığı zamanın olaylarına karşı kayıtsız kalmayarak şiirlerine aksettiren Abdülhak Hâmid'in Çanakkale'ye dair yazdığı şiirin hikâyesi şöyledir: Çanakkale muharebesinin zaferle neticelenmesi üzerine Meclis-i Âyan Reisi Rifat Bey'in başkanlığında bir heyet, padişah Sultan Reşâd'ı ziyaret eder. Heyet arasında Şâir-i A'zam Abdülhak Hâmid de vardır. Sultan Reşâd kabul esnasında, Hâmid'den Çanakkale zaferini tebçilen bir şiir yazmasını ister. Şair, "İlhâm-ı Nusret" isimli şiirini işte bu istek üzerine kalema alır. Şiirin ilk dört mısraı şöyledir:

"Bildin mi bugün haddini ey düşmen-i mağrûr

Ey düşmen-i hayretzede, ey düşmen-i makhûr

*Gördün mü ki Türk ordusu isterse edermiş
Alçakları bir kat daha alçalmaya mecbûr?*¹¹

Abdülhak Hâmid'den böyle bir şiir yazmasını isteyen Sultan Reşad, en güzel şiirlerden birisini de kendisi yazar. Beş beyitten meydana gelen ve gazel nazım şekli ile yazılan şiir çok beğenilmiştir. Bu şiir, devrin birçok şairi tarafından tahmis edilmiştir. Bunların en güzeli, mâlûm olduğu üzere, "son klâsiğimiz" Yahya Kemal'in yazdığı tahmistir.¹²

Millî edebiyat şairlerinin önemli isimlerinden Enis Behiç de harp sırasında Çanakkale cephesini ziyaret eden şairlerimizdendir. Şair, "Çanakkale Şehitliğinde" şehitlerimize şu mısralar ile seslenir:

*"Ey şimdi köyünden pek çok uzakta
Ey şimdi bir yığın kara toprakta
Uyanmaz uykuya dalan yiğitler
Şehitlik şanını alan yiğitler*

...

*Sizler ki bilinmez isimlersiniz
Bu taşsız mezarlar değil yeriniz
"Türklüğün tarihi" türbeniz sizin
Kandili "hilâl"dir bu türbenizin"*¹³

Çanakkale zaferi için yazılmış pek çok şiir vardır. Ancak bunlar arasında en güzel şiiri millî şairimiz Mehmet Akif yazmıştır. Prof. Dr. Mehmet Kaplan bu başarıyı şöyle izah eder. "Mehmet Akif Ersoy'un Çanakkale Savaşı'nı tasvir eden şiiri yazıldığı tarihten bugüne kadar bütün nesillere, o savaşın heyecanını yaşatmış ve onun tarihî, derin ve büyük mânâsını hatırlatmıştır. Bunun sebebi de hiç şüphesiz, bu şiirin taşımış olduğu estetik değerdir."¹⁴

Hepimizin bildiği "âbide şiir" in birkaç mısraı şöyledir:

-
- 11 A. Hâmid, *İlhâm-ı Nusret*, *Sabah*, Nu. 9472, 10 Kânûnisânî 1331; 23 Kânûnisânî 1916, s.1.
12 Sultan Reşad'ın şiiri ve Yahya Kemal'in "Tahmis"i için bk. *Yeni Mecmua*, Çanakkale 5/18 Mart 1331-1915, *Nüsha-î Fevkalâde*, 1334 (1918).
13 Enis Behiç (Koryürek), Çanakkale Şehitliğinde, *Türk Yurdu*, C. 9, Yıl: 1331, s. 2743-45.
14 Mehmet Kaplan'dan *Seçmeler*, Haz. İ. Enginün-Z. Kerman, Kültür Bak. Yayınları, Ankara 1988, s. 301.

"Ah o yirminci asır yok mu, o mahlûk-ı asîl,
Ne kadar gözdesi mevcûd ise, hakkıyla seflî,
Kustu Mehmetçiğin aylarca durup karşısına;
Döktü karnındaki esrârı hayâsızcasına"

Eşref Kuşçubaşı'nın anlattığına göre "Çanakkale Destanı'nı Mehmet Akif Hicaz yolculuğu esnasında yazmıştır."¹⁵ Akif, Hicaz'a "Teşkilât-ı Mahsûsa"nın vermiş olduğu bir görev dolayısıyla gider. Millî şairimiz, bu destanı o dönemde herhangi bir yerde yayınlamaz. Çünkü, millî bir hadise karşısında, şiirin parayla yazıldığı bir ortamda, kendisinin de parayı düşündüğü zannedilir endişesindedir. Nitekim, şairin, "ödüllü İstiklâl Marşı yarışma-sı"na da aynı endişeyle katılmadığı hatırlanacaktır. Şiir, aradan dokuz yıl geçtikten sonra, ilk kez 1924 yılında Sebilürreşad dergisinde neşredilir.¹⁶

c) Tek sayfalık destanlar

Çanakkale için gazete ve dergilerde yazılan şiirlerin dışında tek sayfa halinde tertip edilen destanlar da yayımlanmıştır. Bu destanlardan Eyüplü Mustafa Şükrü'ye ait olanlar, edebî kıymetinden ziyade, Çanakkale zaferi karşısında halkın hissiyatına tercüman olması açısından dikkat çekicidir: "Arıburnu Sahil Muharebesi Destanı", İst. 1331; "Çanakkale Kabatepe Muvafferiyyet Destanı", Necm-i İstikbâl Matbaası, İst. 1331; "Çanakkale Bombardımanı ve Şanlı Askerler Destanı", Sadâ-yı Millet Matbaası, İst. 1331 bunlardan birkaçıdır.

d) Anonim şiirler

Çanakkale zaferinin edebiyatımıza en güzel akislerinden biri hiç şüphesiz ki meşhur "Çanakkale Türküsü"dür. Bu türkü millî varlığımıza mâl olmuş anonim bir manzumedir. Bestesi Kemânî Kevser Hanım'a aittir. Türkü, beste ve sözleriyle beraber 1915 yılında Musikî Gazetesi'nde yayımlanmıştır.¹⁷ Çanakkale Türküsü zamanla küçük değişikliklere uğrayarak günümüze kadar gelmiş; ve halen millî vicdanın bir sesi olarak söylenmektedir.

15 Cemal Kutay, *Necid Çöllerinde Mehmed Akif*, Tarih Yay. Müessesesi Neşriyatı, Ercan Matbaası, İstanbul 1963, s. 171.

16 "Asım'dan Bir Parça", *Sebilürreşad*, Nu. 608, C. 24, 10 Temmuz 1340 (1924), s. 146.

17 Kevser Hanım/Onur Akdoğdu, *Ünlü Nihavend Longa ve Çanakkale Türküsü Kimindir?*, Ege Üni. Basımevi, İzmir 1991, s. 9-11.

Çanakkale için yazılan şiirleri, özellikle o dönemde yazılanlardan hareketle, tasnif etmeye çalıştık. Elbette, yazılanlar bahsettiklerimizden ibaret değildir. Hacimli bir antoloji oluşturacak kadar çoktur. Ayrıca, Çanakkale ile ilgili yazılan mensur eserler de bir araştırma konusudur. Çünkü o yıllarda yazılan hatıra, hikâye ve tiyatro eserleri de mevcuttur.

Burada şu hususu belirtmeden geçemeyeceğim. Yaptığımız harplerin edebiyatımızdaki akisleri yalnızca Çanakkale zaferi ile sınırlı değildir. Orta Asya steplerinden kopup gelen, Anadolu'da şehbâl açmış; İstanbul önlüklerinde kılıç şakırdatıp Viyana'da atının nal izlerini bırakıp gelen necip milletimizin tarihi, nice savaş ve zaferlerle doludur. Bu sebeple Türk milletinin asırlar süren koşusu yalnızca tarih kitaplarında mâkes bulmamış; yeterli olmasa da sözlü ve yazılı edebî mahsüllerimize de aksetmiştir. Bunun için vakit kaybedilmeden "Türk Harp Edebiyatı" araştırılmalı ve Harp Edebiyatı antolojimiz hazırlanmalıdır.

Sözlerimi Çanakkale zaferimizin 81. yıldönümünü büyük bir sevinçle kutladığımız şu günde bütün şehitlerimizi bir defa daha rahmet ve minnetle anarak noktalıyorum.